

Людина, з якої „нічого не вийшло”.

Пам'яти Т. Рильського.

(† 25 січня 1902 року).

Дві людини найповніше і найскрізне реpreзентують у нас по-коління українських діячів 60-х років — Антонович і Рильський. Немов класичні близняття — Кастор і Полукс разом з'явилися вони на обрії українського життя, разом пройшли свою путь життєву, разом і над одним ділом рука в руку працювали, хоч кожен з їх обібрах собі іншу діяльність на іншій тілі праці. Антонович був заступником української ідеології тих часів, його діяльність, організатора і політика, була широко відома на Україні серед свідомих національно-людей, він був привідцею і, «які хотіть», прародом ідеї. Рильський обрав собі інші вуашу діланку — чисто практичної роботи серед того самого українського селянства, во ім'я якого говарини зреклися «лакомства нещасного» в плаванні і звернули на шлях бідного сучаснім, та на майбутність багатого народу. Проте популярність Рильського серед свідомих елементів на Україні була не менша за популярність його славетного товариша: він теж був прародом практичного опридання української ідеї. Антонович і Рильський — два найменіння, спрорвані за життя, вічно стоятимуть у парі і в історії українського руху, як імення заступників двох сторін, але одного діла — національного відродження українського народу та простування його по шляху поступу до широ-людського пласти. За життя нерозлучні думкам, вони ю по смерти йтимуть поруч на сторінках історії вашого відродження, освітлюючи своїм моральним сільом той шлях, що проказували людям країнами сторонами свої

є діяльності. Вдвох вони немов зіскреплюють гарну «грецьку лягенду про різний поділ безсмертя між братами Діоскурами, бо один одного доловлював, показуючи дві сторони нашого життя, якими вілося в силу українство. І певне кожен з них в пам'яті нащадків не пережав другого..

В родинних традиціях Рильського отримаємо теж з однією зворушливою подією, що скідається зі свого роду легенду. Прадід Рильського під час Коліївщини впав був до руک повстанців і вже чув над собою подих смерті поставленої проти козацьких рушиць. Одна куля — і загинуло б молоде життя. Проте сталося ісце несподіване...

— Чекайте, я вам щось скажу, — гукнув я, — так оновівськом предок Рильського.

Старший між козацями, певне співізочко, що я може якісь скарб відкрив, звелів розійтися мені очі. Тож, під поділком Вицької сили, почав я співати українську пісню, якої називався в церкві у Базилії: «Пречиста Діва-Маті руського краю...». Пісня ця так зворушила старого, що сльози ринули йому з очей. Він звівши очі, відозвав мене од стовпа і мовив:

— Шкода! Іого губить; візьміть собі його за дзачку — нехай вам у церкві співав.

Він звелів проспівати ще раз пісню, ногадлив мене по голові і ніжав, щоб співався. Я обіцяв, діяючи за пошилювання Громади синтала козака, що робити в тим (бранинам), які лізлиши в люксу.

— Напізинською вже довомі крові, — відказав він, — пустіт і тих, та нехай йому полікуютуть, що свою пісню спас іх од смерті*).

Правнуку оновівського, коли хотів, знову жити спрівадив опою подію, що сталася йому іні за символ і маяк на життєвій дорозі. Перед не-безпекою загинула в драговині великоанського життя, він теж промовив свое «щось скажу», обернувшись до на-

роду, немов заспівав його рідну пісню, його рідним словом озвався і не тільки себе тим урятував, але й іншим спасенням проказав путь. І ми знаємо, що були і єсть такі, що теж врятувалися, його слідом простуючи. Самому Рильському приходила певна на думку під аналогією родинної традиції з його власним ділом життя бо не дуро ж, порекавши згадки свого прадіда, він додав: хай знати то-гочансі події, «послужать нам за матеріал, щоб зрозуміти сучасне і хоч трохи передбачити майбутнє**).

Рильський зрозумів і передбачав, що інше, какъ ополячившееся украйинцы. Это положение важнее томъ, между прочимъ, отошени, что упреки людямъ, вышедшимъ изъ этого сословия, и считающимъ себя украйинцами, упреки въ национальномъ оглушительствѣ, похожи на то, какъ если бы оѣмечившееся чешески аристократы стали упрекать чеховъ, обращающимъ къ своей родной славянской национальности***). Видимъ рѣ, что це въ зрадѣ, не ренегатство, и можетъ покоління украйинцівъ, вихованыхъ по-польському, рѣчуко одкінуло одъ себѣ, въ прачахъ Антоновича та Рильського, недоречні докази та обвинуваченія. Для характеристики настроенияхъ людей можемъ взяти иную аналогою, про яку мені вже доводилось згадувати на шостихъ роковинахъ смерти Рильського. Трохи згодомъ, — гізавъ я тоді, — въ 70-ти рокахъ, въ Росії дуже популярний бувъ тихъ «каючагося дворянинъ» якого та чудово змалював Михайлівский. Наші товариши практично попередили людей цього даудзівськіо цізового типу й дали та-кій гарний зразок непохитній віркою всімъ своимъ принципамъ, асете-тичної службі новимъ ідеаламъ рівності та братерства, світ якихъ вони донесли, не погасивши, од першого світів-

—жаке далі авторъ, — обставини одмінились: молоде покоління зрозумівші свій зважок з народомъ та свою передньюю повинність, вернулось до народу і почало для його працювати. З Рильськимъ, Антоновичемъ та іншими товариши виступаю на українську роботу й панчукъ стан на Правобережжі. Щоб пристати до цієї роботи, вони мусили попереду одети одъ «своїхъ», стягнувшись на свою голову докори та проклонивши «зраду». Але вони себе не мають за зрадниківъ. «Больша часть украйинськихъ дворянъ праваго берега Даїпра, — пише Рильський, — же что иное, какъ ополячившееся украйинцы. Это положение важнее томъ, между прочимъ, отошени, что упреки людямъ, вышедшимъ изъ этого сословия, и считающимъ себя украйинцами, упреки въ национальномъ оглушительствѣ, похожи на то, какъ если бы оѣмечившееся чешески аристократы стали упрекать чеховъ, обращающимъ къ своей родной славянской национальности***). Видимъ рѣ, что це въ зрадѣ, не ренегатство, и можетъ покоління украйинцівъ, вихованыхъ по-польському, рѣчуко одкінуло одъ себѣ, въ прачахъ Антоновича та Рильського, недоречні докази та обвинуваченія. Для характеристики настроенияхъ людей можемъ взяти иную аналогою, про яку мені вже доводилось згадувати на шостихъ роковинахъ смерти Рильського. Трохи згодомъ, — гізавъ я тоді, — въ 70-ти рокахъ, въ Росії дуже популярний бувъ тихъ «каючагося дворянинъ» якого та чудово змалював Михайлівский. Наші товариши практично попередили людей цього даудзівськіо цізового типу й дали та-кій гарний зразок непохитній віркою всімъ своимъ принципамъ, асете-тичної службі новимъ ідеаламъ рівності та братерства, світ якихъ вони донесли, не погасивши, од першого світів-

—жаке далі авторъ, — обставини одмінились: молоде покоління зрозумівші свій зважок з народомъ та свою передньюю повинність, вернулось до народу і почало для його працювати. З Рильськимъ, Антоновичемъ та іншими товариши виступаю на українську роботу й панчукъ стан на Правобережжі. Щоб пристати до цієї роботи, вони мусили попереду одети одъ «своїхъ», стягнувшись на свою голову докори та проклонивши «зраду». Але вони себе не мають за зрадниківъ. «Больша часть украйинськихъ дворянъ праваго берега Даїпра, — пише Рильський, — же что иное, какъ ополячившееся украйинцы. Это положение важнее томъ, между прочимъ, отошени, что упреки людямъ, вышедшимъ изъ этого сословия, и считающимъ себя украйинцами, упреки въ национальномъ оглушительствѣ, похожи на то, какъ если бы оѣмечившееся чешески аристократы стали упрекать чеховъ, обращающимъ къ своей родной славянской национальности***). Видимъ рѣ, что це въ зрадѣ, не ренегатство, и можетъ покоління украйинцівъ, вихованыхъ по-польському, рѣчуко одкінуло одъ себѣ, въ прачахъ Антоновича та Рильського, недоречні докази та обвинуваченія. Для характеристики настроенияхъ людей можемъ взяти иную аналогою, про яку мені вже доводилось згадувати на шостихъ роковинахъ смерти Рильського. Трохи згодомъ, — гізавъ я тоді, — въ 70-ти рокахъ, въ Росії дуже популярний бувъ тихъ «каючагося дворянинъ» якого та чудово змалював Михайлівский. Наші товариши практично попередили людей цього даудзівськіо цізового типу й дали та-кій гарний зразок непохитній віркою всімъ своимъ принципамъ, асете-тичної службі новимъ ідеаламъ рівності та братерства, світ якихъ вони донесли, не погасивши, од першого світів-

*) «Разказъ современника о приключ-
еніяхъ съ нимъ во время Коліївщини», —Київ.
Старина, 1887, I, 59—60.

**) Ibid., стор. 53.

***) «Основа», 1861, кн. XI—XII, 99.

****) Ibid., він. II, стор. 239.

ня свого свідомого життя до своїхъ чеснихъ незавідміненіхъ могилъ*).

«Каючимъ дворяниномъ» на початку свого свідомого життя безперечно був Рильський. Але з каніємъ він покінчив швидко, рішучо й радикально, обернувшись просто до практичної роботи на українському грунті, серед українського люду. Оселившись по січневій університеті на селі, 40 дводцяти років зветомно для того села працював Рильський, був селяниномъ за вчителя, адвокатомъ, порадника і разомъ з товариши, який школу не давав почути свою перевагу, свою висоту.

Про заслуги Рильського на просвітній лінії миємо дуже цікаві згадки одного з колишніхъ його учениківъ. Рильський самъ ходивъ до школи вчителя дітей, «пар цікіхъ не вживалось, і проте діти поводились дуже гарно — зе пустували і вчилася пильно. Навчання в школі велася по руськихъ (московськихъ) книжкахъ, а викладомъ мова була українська**). В Романівській школі вчили не тільки початків грамоти і письма, але й географії, ботаніки, зоології, хімії, фізики, історії всеєвропейської Української, —та ще як учили! „От вже пропіло майдане 25 років, як ма, старші учні, вийшли з Романівської школи, а в досі котирій небудь з нас роскаже докладно про життя рослини, про будову тіла живихъ тварів та чоловіка, про складові частини воздуху, про те, як виробляється електричність, про сонячну систему... де, які й як народи живуть, про історію України і Багачко детього такого, чого не вчать і в середній школі**). Опіріч школі, була ще й вечірня наука для дорослихъ, були читання, істинувала гарна бібліотека. Од-

*) Ефремон С.—Пам'яти Т. Рильського, — „Рада“, 1908, ч. 219.
**) Чуприна Ів.—„Пам'яти позабутнього вчителя“.
**) Ibid., 1908, ч. 219.

**) Ibid.

но слово, Романівка на всю околицю зроблася тим культурним осередком, який так рідко можна було у нас спіткти, особливо за важкої пам'яті недавніх часів.

Не треба думати, щоб культурному ділчеві йшли гладко його робота. З трьох боків стрівала вона перешкоди. Насамперед доводилося іноді бачити серед самого селянства нерозумна справжньою мети просвітних заходів,—і цитованій вже ученням небіжчика переказує, напр., дещо з голосом, пущенім про такого "надзвичайного" пана, що сам клопотався про мужицьких дітей. Багатою вдалося, що пан "на те тає трудиться, щоб заслужити од начальства за цейкий чив або медаль" *). З другого—над Рильським раз-у-раз стояло "око", що стежило за кожним його ступінем і... ставало на перешкоди. Навіщо він їх учить географії?— запитував Рильського місцевий священик.—Хіба вона мужикові потрібна? Не все одне, чи він буде знати, що сонце стоїть, а земля ходить кругом сонця, чи зостається при думці, що земля стоїть, а сонце кругом земліходить?**) I кинець-кінцем таку "небезпечну" людину, яку авжилася думати, що це "не все одне", од школи попроту одсунули, хоч не одсунули од інших болючих селянського життя. Але може найгірше перешкоди йшли з третього боку—од тих, кого покинув Рильський.

I своїм рішучим виступом і всім своїм життям та поводженням Рильський жила докірливим викликом панській верстві—і вона йому за це до гробової дошки не прошли. Цілим морем брехні та нахлену, аж до панського інтердикту, оточила вона його життя. Автор агадос про Рильського, небіжчик Юркевич, переказує, напр., ходачу серед панства характеристику

Рильського, яку чув ще дитиною: "та хіба ж ви не знаєте? та вік же у се-бе в хаті кисонда кием забив",—і довго Юркевич уявляв собі Рильського "мало не розбійником" **). Та зорога знаходили й дошкільниць способи, щоб дозволити людям, що обтрусила панський породи од ніг своїх. Ще в 60-х роках правовірні шляхтичі в "хлопоманами" воювали політичними довоєнами, в результаті яких виникла була піла політичної справи, що тільки випадково не скінчилася звичайним у нас фіналом.

Такими довоєнами вони присмачували не раз жити Рильському й потім. В 80-х роках генерал-губернатор видомій Дреентель розпочав був піде слідство про Рильського виставивши против його такі пункти на підставі довоєнів од "добрих сусідів": 1) шлюб з селянкою, 2) церковно-приходська школа і 3) лагідні стосунки до селянства **),—і Рильському довелось зовсім не жартуючи виправдуватися од такого "страшного" обвинувачення, як напр. шлюб із селянкою. На всій вині був, певна річ, отої "родь жизни не свойственного дворянам", що цим дратував Рильського справжніх дворян,—отої глибокий демократизм його, свідомість своєї повинності перед народом і активна робота, щоб допомогти народові в його зліднях. Це ж так чудко, так незвичайно,—химера яксь, коли не щось більше, на погляд "порядних" людей...

Юркевич переказує характерну дрібничку, яку чув од самого Рильського.

Іде він якось селом з синком, п'ятилітнім хлопчиком. Ізуть і, звичайно, бажаність.

— Тату,—питає хлопчик,—скажі мені: ти вччись в гімназії?

*) Юркевич О.-Т. Рильський, „Рада“, 1908, ч. 219.

**) О. Л.—О. Р. Рильський, „Кіевськ. Старина“, 1902, XI, 343—344; див. ще „Л. Н. Вістник“, 1902, XI, 25.

— Учився, сину.
— Ну, і що ж—скінчив?
— Скінчив.
— Ну, то ти може і в університеті був?
— Був.
— І може університета скінчив?
— Скінчив.
— То чому ж з тебе чічого не вишило? **).

Найважливіше питання... Ale воно чудово одбиває ходячі погляди і, з другого боку, малое справжню заслугу Рильського. Вона в тому найбільше й полягає, що з його "нічного вийшого" в буденому розумінні спів. Талановитий, розумний, широко освічений, в величинах зв'язкам із перспективою добра карієри—він мав усі шанси здобити визнання станції, але свідомо нехайкою рукою одсунув од себе всі сподіхи світові і став на той шлях, на якому—він звав це—з його і не могло "щось вийти". 40 літ, день у день, невпинною працею кося освідлювання й підняття добробуту рідного села—це, звичайно, "нічого не вийшло" з погляду бліскучої карієри, але чи багато з тих, в кого "вийшло щось", могли діжджатися над своєю могилою оцах теплах і щиріх сіях од старого ортоокального еврея:—Сьогодні суддя день. Я, старий, ніколи ще в цей день нешив, але для такого чоловіка можна: мені за це й Бог простить".

Уся вага цього за внутрішній зміст багатого життя в тому, що залишає "такого чоловіка" худо перерождалися морально, складали в себе старе пахміті забобонів і хоч раз на віку йшли не откладаючи за поясом сердця. А такими людьми ще тільки й держаться правда на світі...

Сергій Ефремов.